

О. М. Музичка

## **Забезпечення достатності капіталу банківських установ як основа формування ефективної регіональної банківської системи**

*Розглянуто поняття достатності капіталу банків та основні підходи до її визначення. Конкретизовано основні положення Базеля III в контексті забезпечення достатності капіталу банків на регіональному рівні. Проаналізовано рівень капіталізації банківської системи України та запропоновано комплекс заходів вітчизняним банкам, необхідних для успішного застосування міжнародних стандартів достатності капіталу.*

**Ключові слова:** достатність капіталу, міжнародні стандарти, капіталізація, нормативи достатності, регіональна банківська система, Базель III

*Постановка проблеми.* В сучасних умовах необхідною передумовою успішної банківської діяльності є достатній за обсягом та адекватний для здійснення активних операцій власний капітал, який відповідає вимогам НБУ, забезпечує захист інтересів кредиторів банку та зміцнення довіри до банківських установ. Вітчизняний і зарубіжний досвід свідчить, що основною проблемою в процесі формування власного капіталу банку є його нарощування з врахуванням оптимальної для конкретного банку величини відповідно до ризиковості розміщення активів, специфіки пасивних операцій, структури власності, галузевої приналежності клієнтів. Можливість залучення банком додаткових коштів залежить від ефективності управління власним капіталом та рівнем його достатності шляхом використання оптимальних стратегій менеджменту. Визначення достатності власного капіталу банківської установи відіграє визначальну роль не лише для оцінки окремо взятого конкретного банку, а й для визначення конкурентоспроможності регіонів в контексті забезпечення новітніми банківськими продуктами й послугами та надійності банківської системи загалом. Національний банк України постійно повинен аналізувати достатність капіталу на основі урахування вимог міжнародних стандартів з метою прийняття оптимальних рішень щодо запровадження структурних змін у банківській системі та уникнення диспропорцій функціонування банківських установ на рівні регіонів.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій.* Дослідженню проблемних аспектів формування, поповнення та визначення достатності банківського капіталу присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів. У наукових колах України цю проблему досліджували такі вчені: М. Д. Алексеєнко, З. М. Васильченко, О. В. Васюренко, А. П. Вожжов, О. В. Дзюблюк, Ж. М. Довгань, А. М. Мороз, М. І. Савлук, Р. І. Тиркало та ін. Серед російських дослідників слід вказати праці В. І. Колесникова, А. М. Косого, О. І. Лаврушина, А. Ю. Сімановського, В. М. Усоскіна та ін. Фундаментальними з цієї проблематики є дослідження західних науковців: Є. Брігхема, П. Роуза, Дж. Ф. Сінкі та ін.

*Метою статті* є обґрунтування основних підходів до забезпечення достатності капіталу банків в контексті ефективного функціонування регіональних банківських систем в умовах посткризового розвитку й активного впровадження міжнародних стандартів дотримання вимог достатності капіталу.

*Виклад основного матеріалу.* Важливою характеристикою капіталу банку є його достатність, яка визначається як здатність банківської установи покривати витрати своєї діяльності та компенсувати збитки від результатів, що виникають у процесі її здійснення, виключно за рахунок власного капіталу. Існують різноманітні підходи до визначення достатності капіталу банку, систематизація яких дозволяє трактувати її в контексті:

- джерела покриття збитків і відображення рівня надійності та ризиковості банку [10, с. 88];
- критерію загальної оцінки надійності банку, що обумовлює залежність між величиною капіталу та ризиковістю діяльності банку [8, с. 25];
- узагальнюючої оцінки надійності банку, тобто банк буде вважатися надійним щодо його капіталу, якщо параметри останнього відповідають розрахунковим нормативам достатності, виробленим емпіричним шляхом самим банком або регулюючим органом [12, с. 537];
- обсягу капіталу, достатнього для виконання банком своїх функцій і покриття ризиків, які виникають під час проведення банківських операцій [11, с. 214].

Загальним критерієм при вирішенні питання про достатність власного капіталу банку є підтримання його величини на такому рівні, при якому забезпечувався б, з одного боку, максимальний прибуток, а, з іншого, – ліквідність банківської установи.

Таким чином, незважаючи на розмаїття точок зору та підходів до трактування поняття “достатність капіталу”, загалом науковці та

практики доволі чітко визначають його зміст і намагаються ефективно реалізовувати на практиці механізми забезпечення достатнього обсягу власного капіталу для стабільного і динамічного розвитку як окремо взятого банку, так і регіональної банківської системи.

На нашу думку, достатність капіталу банку виступає інтегральною характеристикою рівня надійності банку, яка ґрунтується на розумінні сутності та функціонального призначення капіталу як джерела покриття збитків та ризиків.

Варто зазначити, що при визначенні достатності капіталу банку слід враховувати низку умов, існування яких зумовлено його функціями, а необхідність їх здійснення пов'язана з діяльністю банку. З огляду на це, власний капітал можна вважати достатнім, якщо:

- забезпечується покриття всіх витрат, передбачених планом розвитку банку та існує певний запас, який дає змогу керівництву банку покривати усі незаплановані витрати;
- реалізовується здатність покривати всі поточні витрати банку;
- розмір власного капіталу збалансований з обсягами запланованих активних операцій банку [4; 6; 13].

Доцільно зауважити, що достатність власного капіталу у міжнародній практиці розглядається з двох позицій із застосуванням відповідних методичних підходів:

- інституційної – наявності визначеної мінімальної величини статутного фонду, власного (регулятивного) капіталу;
- позиції співвідношення власного капіталу та ризиків банку.

Основними методами визначення достатності капіталу банку є: фінансового важеля, порівняльного аналізу показників, експертних оцінок, визначення достатності капіталу за національними (вимоги НБУ) та міжнародними стандартами (Базель I, Базель II, Базель III) [13].

Зміцнення ресурсної бази банків, конкурентоспроможність регіонів та інтеграція банківської системи України у світове співтовариство здебільшого залежатимуть від нарощування рівня капіталізації у банківському секторі. Рівень концентрації банківської системи за регіонами дозволяє констатувати, що спостерігається нераціональна регіональна структура банківської системи, яка проявляється в тому, що у 13 областях України відсутні банки-юридичні особи, а капітал, активи та кредитний портфель зосереджені у динамічних регіонах, до яких належать Київська, Дніпропетровська, Харківська, Одеська області. Наявність розгалуженої філіальної мережі банків у регіонах часто пов'язана не з реалізацією й фінансуванням програм регіонального розвитку, а з відпливом фінансових ресурсів із територій. Залишається низьким рівень капіталізації банківської системи на регіональному рівні, що зумовлює потребу обґрунтування методичного інструментарію для

*Забезпечення достатності капіталу банківських установ як основа  
формування ефективної регіональної банківської системи*

ефективного оцінювання рівня капіталізації банків як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях. Аналіз основних показників роботи банківської системи свідчить про випереджальні темпи зростання капіталу порівняно із зростанням ВВП, що є позитивним чинником, однак, темпи зростання капіталу значно менші від темпів зростання активів банківської системи, що свідчить про загострення проблеми капіталізації як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників капіталізації банківської системи України  
за 2007-2013 рр.

(станом на 1 січня)

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ВВП, млн. грн.	720331	948056	913345	1082569	1316600	1408889	1454931
Темп зростання, %	–	131,61	96,34	118,53	121,62	107,01	103,27
Пасиви, млн. грн.	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192	1278095
• темп зростання, %	–	154,50	95,06	107,02	111,91	106,92	113,39
Регулятивний капітал, млн. грн.	72265	123066	135802	160897	178454	178909	204976
• темп зростання, %	–	170,30	110,35	118,48	110,91	100,25	114,57
Власний капітал, млн. грн.	69578	119263	115175	137725	155487	169320	192599
• темп зростання, %	–	171,41	96,57	119,58	112,90	108,90	113,75
Статутний капітал, млн. грн.	42872	82454	119189	145857	171865	175204	185239
• темп зростання, %	–	192,33	144,55	122,37	117,83	101,94	105,73
• питома вага статутного капіталу у власному капіталі, %	61,62	69,14	103,49	105,9	110,53	103,48	96,18
Відношення власного капіталу до ВВП, %	9,66	12,58	12,61	12,72	11,81	12,02	13,24

Складено на основі [9]

Аналізуючи дані, наведені в табл. 1, слід зазначити, що у 2007–2013 рр. спостерігалось відставання темпів зростання пасивів від темпів зростання капіталу, що пояснюється різким скороченням пасивних операцій банків унаслідок впливу ресурсів із банківської системи України. Темпи зростання регулятивного і статутного капіталу є нерівномірними. Крім того, зростає значимість статутного капіталу у формуванні власного капіталу. Так, за даними станом на 01.01.2008 р., цей показник становив 61,62%, і зріс на початок 2009 р. на 7,52%. Станом на 01.01.2010 року статутний капітал перевищував сукупний власний капітал, що пояснюється змінами у структурі

останнього по банківській системі України. Впродовж 2010-2012 рр. статутний капітал поступово зростав та перевищував сукупний власний капітал, проте на 01.01.2013 р. він зменшився на 7,05%. Сукупний розмір власного капіталу банків України у 2013 р. зріс на 13,75% і становив 192 599 млн. грн. Проте розмір власного капіталу і надалі продовжує бути меншим за статутний капітал, що пояснюється значними збитками банківської системи України. Поряд із цим розмір регулятивного капіталу у 2013 р. порівняно із 2012 р. зріс на 14,57%, але на відміну від власного капіталу був більшим за розмір статутного капіталу банків.

Незважаючи на те, що спостерігається тенденція до зростання капіталу, рівень капіталізації банків України все ж є недостатнім, про що свідчить показник відношення власного капіталу банків до ВВП, який склав на 01.01.2014 р. 13,24%.

Як свідчать дані НБУ, власний капітал банків в Україні упродовж 2013 р. збільшився на 23 279 млн. грн. і на 01.01.2014 р. становив 192 599 млрд. грн. Незначними є розміри власного капіталу відносно активів банків, співвідношення між ними на 01.01.2012 р. становило 0,147, а на 01.01.2013 р. – 0,133. Це свідчить про неадекватне нарощування комерційними банками активів і пріоритетність для них прибутків перед безпекою та стабільністю діяльності. Особливістю банків України є висока питома вага статутного капіталу у структурі власного капіталу, частка якого станом на 01.01.2012 р. становила 110%, та 103% на відповідну дату 2013 р. Збільшення як суми, так і частки статутного капіталу банків упродовж аналізованого періоду підтверджує намагання установ підвищити рівень капіталізації саме за рахунок нарощення цієї складової власного капіталу.

Забезпечення капіталу банків на рівні, адекватному потребам економіки, що відновлюється, є головним завданням для банківської системи на найближчі роки. Питання капіталізації залежить, передусім, від самих банків, їхнього менеджменту та власників. Важливим при цьому є питання достатності власного капіталу банків України (табл. 2).

Таблиця 2

Показники достатності капіталу банків України за 2007-2013 рр.

(станом на 1 січня)

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8
Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (H1), млн. грн.	72264	123065	135802	160896	178454	178909	204976
Адекватність регулятивного капіталу (H2), %	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26

*Забезпечення достатності капіталу банківських установ як основа  
формування ефективної регіональної банківської системи*

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Норматив співвідношення регулятивного капіталу та сукупних активів (Н3), %	8,91	11,82	13,91	14,57	14,96	14,89	13,98
Норматив співвідношення регулятивного капіталу та зобов'язань (Н3-1), %	–	–	–	–	–	–	17,41

Складено на основі [9]

Згідно з даними табл. 2, банки України дотримуються нормативних значень достатності капіталу, а також спостерігається поступове зростання регулятивного капіталу, причиною цього стало збільшення нормативного значення цього показника від 10 млн. євро до 120 млн. грн. Це обумовлено тим, що капітал є регулятором діяльності банків, що дозволяє державі в особі НБУ встановлювати норми економічної поведінки, які оберігають банк від фінансової нестійкості та надмірних ризиків. Станом на 01.01.2014 р. мінімальний розмір регулятивного капіталу становив 204 976 млн. грн.

Отже, необхідно констатувати, що достатньо високі рівні нормативів капіталу Н2, Н3 по банківській системі свідчать, з одного боку, про достатність власного капіталу (базової його складової), але з іншого боку, вказують на невисокий рівень технологічності та конкурентоспроможності вітчизняних кредитних установ. Тому банкам слід не лише неухильно дотримуватись нормативних вимог регулюючих органів, а й ефективно проводити менеджмент власного капіталу, з метою забезпечення ліквідності та прибутковості. Здійснюючи політику посилення вимог до нарощення банками власного капіталу Національному банку України, на нашу думку, доцільно було б застосовувати диференційований підхід при встановленні обов'язкових до виконання нормативів достатності капіталу щодо різних груп банків, враховуючи їх потенційні капіталотворчі можливості та рівень прибутковості. Такий підхід можна застосовувати і на регіональному рівні з метою стимулювання розвитку регіональної банківської системи.

Отже, достатність власного капіталу, з огляду на врахування при її розрахунку майже всіх ризиків банківської діяльності, є інтегральним показником оцінки стану якісної капіталізації та фінансової стійкості банківських установ зокрема та системи банків в цілому. Поряд з цим, зважаючи на постійну диверсифікацію ризиків в сучасному економічному просторі, першочерговим завданням для банківської спільноти залишається постійне вдосконалення методики оцінки даних ризиків та її застосування у визначенні рівня адекватності власного банківського капіталу потребам розвитку економіки. Для успішного

розв'язання такого завдання необхідною умовою є координація зусиль як наглядових органів, так і банківських установ, рейтингових агентств, науковців і практиків, які зацікавлені в розробці досконалого способу розрахунку показника достатності банківського капіталу.

У практиці діяльності вітчизняних банків відбувається поступовий перехід на нові вимоги міжнародних стандартів. Однак, поряд з тим, в умовах сьогодення проблемними питаннями використання нормативів є наступні: 1) розробляючи порядок розрахунку власного капіталу банків, НБУ виходить із цілей органу, що здійснює нагляд і контроль за банківською діяльністю; 2) постійна зміна та вдосконалення способів розрахунку нормативів власного капіталу утруднює порівнянність за здійснення аналізу фінансового стану банку. У разі зміни правил розрахунку власного капіталу слід забезпечити порівнянність його величини через перерахування даних минулих звітних періодів за новими правилами; 3) допускається включення до складу власного капіталу деяких видів боргових зобов'язань і резервів на покриття збитків. Це може призвести до спотворення результатів аналізу діяльності банку.

Нарощення величини капіталу за рахунок фіктивної вартості, в першу чергу, збільшує значення нормативів його адекватності та достатності. А це, у свою чергу, дозволяє банківським установам наднормово залучати кошти клієнтів, підвищувати інвестиційний потенціал та ліміти активних операцій.

Проте, при цьому реальна адекватність капіталу банківської системи загалом та безпосередньо кожного банку знижується, а сукупний ризик розміщених коштів підприємств і внесків населення зростає, оскільки саме на них переноситься наднормативний ризик активних операцій банківської установи.

З вищесказаного можемо зробити висновок про систематичну недостатність капіталу банків. Проте за умов, що склалися в Україні, банківським установам нелегко здійснювати нарощення капітальної бази, що пов'язано із загальноекономічним станом країни, недовірою до банків, недостатньою кількістю стратегічних інвесторів, непрозорістю вітчизняного фондового ринку, низькою кредитоспроможністю потенційних позичальників, що, у наслідку, зменшує прибутки банку і скорочує загальний обсяг власного капіталу і можливості нарощення капіталу за допомогою прибутку.

Пріоритетним способом підвищення достатнього обсягу банківського капіталу є його збільшення у грошовій формі з одночасним спрямуванням додаткових коштів на збільшення ліквідних активів.

Найшвидше наростити капітал можна за рахунок збільшення статутного капіталу або залучення субординованого боргу. Проте, збільшення статутного капіталу може призвести до зниження прибутковості акцій, рівня їх котирувань на ринку, конфлікту інтересів акціонерів, та й термін додаткової емісії акцій може перевищити 6 місяців. Умови отримання субординованого боргу теж досить непрості: він залучається на термін не менше ніж 5 років, а додатковий капітал, до складу якого він входить, не може перевищувати основний капітал, що обмежує обсяги субординованого боргу.

Головним внутрішнім джерелом нарощення обсягів капіталізації для найбільших і великих банків слід вважати прибуток, який водночас є функцією інвестиційної, фінансової та дивідендної політики банку, а також кінцевим результатом їхнього комплексного втілення на практиці. Є два способи нарощення обсягів капіталізації банку за рахунок прибутку: безпосереднє збільшення прибутку шляхом зростання дохідності активних операцій відповідно до принципів кредитно-інвестиційної політики і реінвестування чистого прибутку [10].

Для вирішення проблеми підвищення рівня капіталу банківських установ на регіональному й загальнодержавному рівнях було б доцільним удосконалення податкового законодавства з метою введення норм, що дозволяють банкам зменшувати оподатковуваний прибуток на суму коштів, яка спрямовується на нарощування капіталізації.

Удосконалення нормативно-правової бази з метою посилення прав банку-кредитора, удосконалення механізмів створення та функціонування банківських об'єднань, спрощення процедури злиття банків сприяло б подоланню проблеми недокапіталізованості банківського сектору на усіх рівнях його функціонування.

*Висновки.* Для успішного застосування міжнародних стандартів достатності капіталу вітчизняним банкам доцільно: оцінити власну готовність до нових вимог щодо капіталу; розробити чіткий план з удосконалення існуючої системи управління ризиками в банку, що базуватиметься на нових вимогах Базельського комітету та НБУ; для кожного виду ризику окреслити систему управління, яка у свою чергу органічно поєднуватиметься з єдиною концепцією управління ризиками банку; вдосконалити систему управління ризиками в напрямі максимального наближення до вимог Базеля III; створити внутрішні методики визначення так званого капіталу під ризиком; модернізувати програмні продукти, що здійснюють інформаційне забезпечення процесу управління ризиками. З метою уникнення диспропорцій у розміщенні банків на території України необхідно нарощувати рівень капіталізації банківської системи на регіональному рівні і спрямовувати ресурси регіональної банківської системи на задоволення



потреб місцевих громад та інноваційно-інвестиційних потреб економіки регіонів. Реалізація комплексу вказаних заходів дозволить підвищити ефективність управління банківським капіталом, його достатністю з позицій загальнодержавного та регіонального підходів.

Необхідність запровадження міжнародних стандартів Базеля II й Базеля III – це досить важливе стратегічне завдання розвитку банківського нагляду в Україні, зокрема, питання контролю банківських установ із питанням щодо дотримання мінімальних вимог достатності капіталу. Основними позитивними наслідками впровадження зазначених угод мають стати підвищення стабільності, міцності, ефективності, прозорості діяльності національної банківської системи, міжнародного фінансового рейтингу банківської системи, прискорення інтеграції банківської системи у глобальний банківський простір з врахуванням потреб у фінансуванні соціально-економічного розвитку регіонів.

#### Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. №368 зі змінами і доп. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Базельський комітет з питань банківського нагляду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>.
3. Береславська О.І. Перспективи імплементації рекомендацій Базельського комітету в практичну діяльність банків України / О.І. Береславська // Наукові записки. Серія “Економіка”. – Вип. 23. – 2013. – С. 262-266.
4. Владичин У. Достатність регулятивного капіталу у вітчизняному та іноземному банківництві України / У. Владичин // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – №19. – С. 523-529.
5. Ворочек В. Г. Перспективи застосування “Базеля III” як інструменту попередження фінансових криз / В. Г. Ворочек [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.confcontact.com>.
6. Галдай В. Особливості визначення достатності капіталу банку / В. Галдай // Економічний аналіз. – Вип. 6. – 2010. – С. 46-48.
7. Коваленко В.В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення : монографія / В.В. Коваленко, К.Ф. Черкашина. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 153 с.
8. Лаврушин О. І. Банківський менеджмент / О. І. Лаврушин [2-ге вид. перероб. і допов]. – М. : КНОРУС, 2009. – 560 с.
9. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]: режим доступу: [www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua).

10. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л.О. Примостка. – 2-ге вид., доп. і перероб. / Л.О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
11. Стельмах В. С. Енциклопедія банківської справи України / В. С. Стельмах. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
12. Тавасиев А. М. Банковское дело: управление и технологии / А. М. Тавасиев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 863 с.
13. Турко Р. Особливості аналізу достатності капіталу банківської установи / Р. Турко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 465-470.
14. International regulatory framework for banks (Basel III) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm?ql=1>.
15. EU states urge flexibility in Basel rules // Financial Times. May 2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/5705e008-8666-11e0-9d5c-00144feabdc0>.
16. Basel III and the EU // Financial Times. May 2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ft.com/intl/cms/s/3/1d1838d8-8868-11e0-a1c3-00144feabdc0>.

**Muzychka O. M. Ensuring capital adequacy of banking institutions as a basis for forming effective regional banking system.**

*The concept of sufficientness of capital of banks and basic going are considered near her determination. The substantive provisions of Basel III are specified in the context of providing of sufficientness of capital of banks at the regional level. The level of capitalization of the banking system of Ukraine is analysed and the complex of measures is offered to the home banks, necessary for successful application international standards of sufficientness of capital.*

**Key words:** *sufficientness of capital, international standards, capitalization, norms of sufficientness, regional banking system, Basel of III.*

**Музычка А. М. Обеспечение достаточности капитала банковских учреждений как основа формирования эффективной региональной банковской системы.**

*Рассмотрено понятие достаточности капитала банков и основные подходы к ее определению. Конкретизированы основные положения Базеля III в контексте обеспечения достаточности капитала банков на региональном уровне. Проанализирован уровень капитализации банковской системы Украины и предложен комплекс мероприятий отечественным банкам, необходимых для успешного приложения международных стандартов достаточности капитала.*

**Ключевые слова:** *достаточность капитала, международные стандарты, капитализация, нормативы достаточности, региональная банковская система Базель III.*